

SİNEMADA PREKARİZASYON: FİLMERDE GÜVENCESİZLİĞİN MİKRO ANLATILARI PRECARIZATION IN CINEMA: MICRO NARRATIVES OF THE PRECARIZATION IN FILMS

Neslihan GÖKER*

Öz

Geçici işçileri tanımlamak için kullanılmaya başlanan prekarya kavramı, Guy Standing'in "yeni" ve de "tehlikeli" sınıf tanımlamasıyla dikkatleri çekmiştir. Küreselleşmenin savunduğu esneklik ve rekabetçi piyasa koşulları, güvencesiz ve istihdam garantisinin olmadığı bir çalışma zemini hazırlayarak, çalışanların geleceğini belirsiz hale getirmiştir. Neoliberal ideolojinin her alanı rekabetçi piyasa koşullarına göre biçimlendirmesi; güvensiz, istikrarsız, yarını belirsiz kitleleri tanımlamak için kullanılan prekarya sınıfının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Homojen bir grubu ifade etmeyen prekaryanın içinde birçok sınıf yapısı yer almaktadır. İşsizler, işçi sınıfı, sınıf altı olarak tabir edilen lümpen-prekaryayı barındıran prekarya sınıfına son zamanlarda dâhil olan bir grup daha vardır. Eğitimli olan bu grup; parlak, prestijli ve gelecek vaat eden işlerde çalışırken, belirsizlik ve güvencesizlikle, işsiz kalma endişesi yaşayan beyaz yakalılardan oluşmaktadır.

Bu çalışmada, prekarizasyon sürecinin beraberinde getirdiği güvencesizlik ve toplumsal ilişkileri içeren mikro anlatılar, konuya ilişkin seçilen üç film üzerinden incelenmektedir. *Rosetta* (Jean-Pierre, Luc Dardenne, 1999), *Two Days One Night* (İki Gün Bir Gece, Jean-Pierre, Luc Dardenne, 2014) ve *Up in the Air* (Aklı Havada, Jason Reitman, 2009) filmleri amaçlı örnekleme yöntemiyle çalışmaya dâhil edilmiştir. İşçi sınıfını temsil eden Sandra, lümpen-prekaryanın sembolü Rosetta, parlak ve gelecek vaat eden işlerde çalışan beyaz yakalı sınıfa mensup çok sayıda bireyi örnekleleyen *Up in the Air* filminde konuyla ilgili sahneler ve diyaloglara başvurularak prekarizasyonun bireysel ve toplumsal etkileri sosyolojik çözümleme yöntemiyle analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Prekarya, Esneklik, Güvencesizlik, İşsizlik, Sinema.

Abstract

The concept of precaution, which was used to describe temporary workers, has drawn attention to Guy Standing's definition of the "new" and "dangerous" class. Flexibility advocated globalization and competitive market conditions, and precarious employment, without a guarantee of a work surface to prepare employees has made the future uncertain. Neoliberal ideology shaping every field according to competitive market conditions; it played an important role in the emergence of the class of precursors used to describe insecure, unstable, and tomorrow indefinite masses. There are many class structures in the precursor that do not represent a homogeneous group. The unemployed, the working class, the class which are known as disruptive six-bar class there is a group that is involved in prokaryotic prekarya lately. It is this group who are trained, and bright, prestigious, promising jobs are running while guvencesizlik and uncertainty, anxious about being unemployed, consists of white collar.

In this study, the micro-narratives that include the precariousness and the social relations of the pre-production period are examined through three selected films related to the subject. *Rosetta* (Jean-Pierre, Luc Dardenne, 1999), *Two Days One Night* (İki Gün Bir Gece, Jean-Pierre, Luc Dardenne, 2014) *Up in the Air* (Aklı Havada, Jason Reitman, 2009) movies purposive sampling method were included in the study. Sandra representing the working class, Rosetta, the symbol of the lumpen-prekaryan, analyzes the individual and social influences of prekarism by means of sociological analysis by referring to the relevant scenes and dialogues in the film *Up in the Air*, which exemplifies a large number of white-collar class members working in brilliant and promising jobs.

Keywords: Precariat, Flexibility, Insecurity, Unemployment, Cinema.

Giriş

Henüz oluşum aşamasındaki bir sınıfı tanımlamak için kullanılan prekarya, literatüre Fransız sosyologlar tarafından 1980'li yıllarda girilmiş olsa da terimin, Guy Standing'in kavramsallaştırmasıyla beraber popülerleştiğini söylemek mümkündür. Neoliberal ideolojinin küreselleşme sürecini başlatması, emek piyasalarının esnek ve rekabetçi hale gelmesini zorunlu kılmış ve bu gelişmeler prekarya sınıfına şeklini vermeye başlamıştır. Yatırım ve istihdamın devam etmesi ve korunması için gerekli görülen esneklik, çalışanları her an işten çıkartabilecek güvencesiz çalışma koşullarının var olduğu bir düzenin içine bırakmıştır. Esnekleşme sürecinde her işin güvencesiz hale geldiği çalışma koşulları, bütün dünyaya yayılmış milyonlarca kişiyi barındıran küresel bir prekaryayı ortaya çıkarmıştır. Bolluk ve büyüme sloganıyla sunulan küreselleşmenin, eşitsizlikleri iyice derinleştirilmesiyle beraber işsizlik artmış, yoksulluk ve evsizlik oranları da buna bağlı olarak artış göstermiştir. Tüm bunlar neticesinde çok sayıda insan, "yarını belli olmayan", "istikrarsız", "güvensiz" sıfatlarıyla tanımlanan prekarya sınıfına dâhil olmuştur.

Esneklik ve rekabetçi piyasa koşullarının işverene sunduğu en büyük avantaj, istihdamı artırmanın ya da korumanın yolu olarak işçileri kovmayı kolaylaştırmasıdır. İşverene kolaylık sağlayan sistem

* Arş. Gör. Dr., Neslihan Göker, Fratt Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Sinema ve Televizyon Bölümü

milyonlarca çalışan kişiye her an işlerinden olabilecekleri mesajını sürekli olarak hatırlatmaktadır. Bunu sadece işçi sınıfına değil prestijli, saygın ve parlak işi olan beyaz yakalılara ve diğer meslek gruplarına da yapmaktadır. Bir işi olmayıp iş arayanlara mesajı ise geçici ve süresiz işlerde çalışmaya devam etmeleri ve düzenli bir işe sahip olmak için mücadele etmeyi sürdürmeleridir. Guy Standing'ın "yeni" ve de "tehlikeli" sınıf tanımıyla pek çok tartışmanın odağına yerleşen prekarya kavramı bir bakıma sosyal devlet öncesi sanayi toplumunda proleteryanın yaşam ve çalışma koşullarını ifade eden *geçicilik ve güvensizlik* halinin farklı biçimler altında geri dönüşünü (İnsel, 2017: 16) simgelemektedir. Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'da "*eski toplumun en alt katmanları tarafından kenara atılmış, edilgin bir şekilde çürüyen kesim*" olarak tanımladığı güvencesiz proleteryanın (Rauning, 2013: 69) ve Bauman'ın (2017) da ifadesiyle "*kullanım süresi geçen proleterya ve orta sınıf terimlerinin*" yerini bugün zamanımızın proleteryası prekarya sınıfı almaktadır. Bora ve Erdoğan (2017: 30) da bu düzlemde giderek "*zamanımızın proleteryası, prekarya*"dır diyerek bu kitleyi tanımlamaya girişirler: "*Güvencesiz, keyfi şartlarda çalıştırılan, kronik geçici işlere mahkûm, bir işe sahip olmakla işsizlik veya işsizlik tehdidi arasındaki müphem alanda bulunanlar... Tıpkı kapitalizmin şafağındaki gibi "lüzumsuz", "serseri", "tehlikeli" addedilen, statüsüz bir kitle*".

Küreselleşmeyle beraber eşitsizliklerin arttığı dünyada daha esnek bir emek piyasasına doğru gidilirken, sınıf yapısı ortadan kaybolmamıştır. Daha ziyade, Standing'ın vurgusuyla parçalı bir küresel sınıf yapısı ortaya çıkmıştır. Eski sınıflar dünyanın çeşitli bölgelerinde var olsa da bugün yedi çeşit sınıf vardır (2014: 22, 2017: 23): Bunların başında en tepede zenginlerin, küresel vatandaşların meydana getirdiği elit sınıf yer almaktadır. Bunlar sahip olduğu milyarlarca dolarla bütün evrene hükmetmektedir. Bu elit sınıfın altında maaşlılar yer alır. Maaşlıların altında profesyonel ve teknisyen sözcüklerinin birleşimi olarak düşünülebilecek profesyoneller vardır. Profesyonellerin altında el emeğiyle çalışanların giderek daralan çekirdek bir kısmı olan eski işçi sınıfı yani proleterya yer alır. Bu dört grubun altında ise bir tarafta işsizler, bir yanda sınıf altı olarak tabir edilen lümpen-prekarya, diğer yanda da toplumun uç kısımlarında yaşayan ve onun genel yapısıyla uyuşmayan ayrık bir kesimle kuşatılmış prekarya adlı giderek büyüyen bir sınıf bulunmaktadır.

Bu açıdan, bu çalışmada prekarizasyon sürecinin beraberinde getirdiği güvencesizlik ve toplumsal ilişkileri içeren mikro anlatılar, konuya ilişkin seçilen üç film üzerinden incelenmektedir. İşçi sınıfını temsil eden Sandra, lümpen-prekaryanın sembolü Rosetta, parlak ve gelecek vaat eden işlerde çalışan beyaz yakalı sınıfı örnekleyen *Up in the Air* filminde, konuyla ilgili sahneler ve diyaloglara başvurularak prekarizasyonun bireysel yaşamda bıraktığı toplumsal izler, sosyolojik çözümleme yöntemiyle analiz edilmektedir. Özellikle belirtmek gerekirse, filmler sadece prekarya sınıfını ve sorunlarını anlatan sahneler özelinde çözümlenmektedir. Ayrıca çalışmada esnek ve güvencesiz çalışma koşulları, bu koşulların sonucunda ortaya çıkan işsizlik, karşılıklı ilişkilerin aşınmasıyla ortaya çıkan rekabet ve son olarak işsizliğin ve iş arama çabasının bireyler üzerinde bıraktığı ruhsal etki incelenmektedir.

1. Belirsizlik ve Güvencesizliğin Sınıfı: Prekarya

Prekarya ilk defa 1980'li yıllarda Fransız sosyologlar tarafından geçici ve mevsimlik işçileri tanımlamak için kullanılmıştır. Prekarya, İngilizcede müşkül, güvensiz, istikrarsız, tehlikede olan, yarını belirsiz, iptal edilebilir anlamında kullanılan precarious, precare ve prekar (Bora ve Erdoğan, 2017: 16, Standing, 2014: 21-24) sıfatı ile proleteriat (proleterya) isminin birleşmesiyle oluşan yeni bir terimdir. Kavramın inşa edilmesinden de anlaşılacağı gibi "geçici olarak çalışmak" prekaryanın temel bir unsuru olarak belirginlik kazanmıştır. Türkçe literatürdeki yeri yeni olan hatta birçokları tarafından bilinmeyen prekarya kavramının Türkçe karşılığı olarak *kırılganlık* kavramı kullanılmaktadır. Çünkü kırılganlık kavramını en iyi karşılayan gruplardan biri konumundadır (Uzunoğlu, 2018: 15). Henüz oluşum sürecindeki bir sınıfı tanımlayan prekaryanın popüler kullanıma geçmesiyle beraber, anlamında birtakım değişiklikler olmuştur. Örneğin İtalya'da precario terimi, insanların geçici işlerde düşük gelirle çalışmasının da ötesinde bir hayat tarzı olarak güvencesiz bir varoluş anlamında kullanılırken; Almanya sadece geçici işçiler değil, herhangi bir toplumsal entegrasyon umudu bulunmayan işsizler de kavramın kapsamına dahil edilmiştir. Japonya'da ise terim çalışan yoksullar ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır (Standing, 2014: 24-25).

Homojen bir grubu ifade etmeyen prekaryanın üç çeşidi vardır. İşçi sınıfı toplulukları ve işçi sınıfı ailelerinden atılan insanlardan oluşan birinci grup, hayali bir geçmişe dayanan bir mahrumiyet yaşamaktadır. İkinci kesim ise göçmenler, Roman ve diğer etnik azınlıklar, durumu belirsiz olan sığınmacılar yani Standing'ın vurgusuyla hiç yoktan bazı hakları güvence altına alınmış tüm insanlardan oluşmaktadır. Bu kesim bir "evinin" olmamasından kaynaklı bir yoksunlukla karşı karşıyadır. Bununla birlikte gittikçe büyüyen bir üçüncü grup daha vardır. Bu grup parlak bir kişisel gelişim kariyeri vaat edildiği halde güvencesiz bir varoluşun içindeki eğitilmiş insanlardan oluşmaktadır. Bu kesimin ayırt edici özelliği başka türlü bir göreceli mahrumiyet ve hüsrana duygusuna sahip olmalarıdır (Standing, 2017: 39- 40).

Bugün güvenli ve gelecek vaat eden mesleklerin de artık bir belirsizleşmenin etkisi altına girdiği ve prekaryanın yapısının giderek genişlediğini söylemek mümkündür.

Her bir çağ ve üretici sistem kendi sınıf yapısını ortaya çıkardığı gibi prekarya da 1980'li yıllarda küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan ve giderek büyüyen bir sınıftır. 1980'lerde ortaya atılan neoliberal ideoloji, küreselleşme olarak adlandırılan süreci başlatmıştır. Bu modelin temelinde, büyüme ve kalkınmanın rekabet gücüne dayandığı, her şeyin rekabeti ve rekabet potansiyelini artırmak için yapılması ve piyasa kurallarının hayatın her alanına nüfuz etmesi gerektiği düşüncesi yatmaktadır. Bu modele göre, ülkelerin emek piyasasındaki esnekliğini artırması şarttır. Emek piyasaları esnekleştirilmediği sürece emek maliyetleri artacak, şirketler üretimi maliyetlerin daha düşük olduğu bölgelere naklederek maliyetlerin daha düşük olduğu bölgelere yatırım yapacaktır. Bu, risk ve güvencesiz hallerin getirdiği maliyetin, işçiler ve onların ailelerince karşılanması anlamına gelmektedir. Herhangi bir istikrara sahip olmayan ve bütün dünyaya yayılmış milyonlarca kişiyi barındıran küresel bir prekaryanın ortaya çıkması bu şekilde gerçekleşmiştir (Standing, 2014: 11-19).

2. FİMLERİ PREKARYA KAVRAMI AÇISINDAN OKUMAK

2.1. Sürekli ve Geçici Olma Durumu: Esneklik ve Güvencesizlik

Dardenne Kardeşlerin yönetmenliğini yaptığı *Two Days One Night* (2014) filminin temel izleği prekaryanın ortaya çıkmasına neden olan esnek ve güvencesiz çalışmaya dair ipuçları sunmaktadır. Geçirdiği psikolojik rahatsızlık sonucu bir süre işinden ayrı kalan Sandra (Marion Cotillard) tam işine geri dönmek üzereyken işten çıkarıldığını öğrenir. Sandra yaşadığı rahatsızlıktan dolayı sürekli ilaç kullanan, ağlamasını bir türlü durduramayan ve uyku hali film boyunca devam eden bir karakterdir. Yine bir gün yatakta uzanıp dinlendiği sırada iş yerinden arkadaşı Juliette (Catherine Salee) Sandra'ya işten çıkarıldığını haber verir. Sandra'nın işten çıkarılma yöntemi güvencesiz çalışma koşullarını görünür kılması adına çarpıcıdır. Çünkü Sandra'nın yokluğunda işverenlerin ve ustabaşının, işçilerin bir kişi eksilse de fazla mesaiyle aynı işi yapabildiklerini keşfetmeleri ve beraberinde iş yerinde yapılan bir oylamada iş arkadaşlarının 16'sından 14'ünün onun tekrar işe geri dönmemesi yönünde oy kullanıp bin avroluk ikramiyeyi seçmeleri sonucu Sandra "sahip olduğu" işini kaybetmiştir. İstihdam güvencesinin olmadığı bu firmada işten atma sorumluluğunu dahi üstlenmeyen patron Sandra'yı işten atmak için çalışma arkadaşlarını seçmiştir. Sandra'nın çalışma arkadaşlarından ikisi vicdanlarının sesini dinleyip oylamada Sandra'nın işe geri dönmesi yönünde oy verse de çoğunluk kazanmış ve iş arkadaşları Sandra'ya iş yerinde "gerekli olmadığını" yaptıkları oylama sonucu bildirmişlerdir.

Yatırım ve istihdamın devam etmesi için gerekli olduğu iddia edilen esneklik, çalışanları sistematik olarak daha güvencesiz hale getirmiştir (Standing, 2014: 19). Sennett'in (2008: 9) ifadesiyle esnekliğe yapılan vurgu, bizzat işin anlamını değiştirmiş ve dolayısıyla onu anlatmak için kullandığımız kelimelerin değişmesine de neden olmuştur. Bora ve Erdoğan'a (2017: 16) göre esnek üretim örgütlenmesi, istihdamın ve işçilerin üretim sürecindeki sosyalliğinin fragmentasyonunu beraberinde getirmiştir. Bu koşullarda sendikalar ve sosyal hak talepleri, hızla güç kaybına uğrayarak, çalışma koşulları güvencesizleşmiş, geçici ve eğreti istihdam statüleri yaygınlaşmış; çalışan yoksullar ve emeğin prekarizasyonu denen olgular ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak çalışanların konumu emek rejiminin dönüşümü nedeniyle yapısal olarak güvencesiz hale gelmiştir.

İşçi sınıfının iş güvencesi esasen üç düzeyde tanımlanmaktadır: a) istihdam güvencesi: bir işçinin çalıştığı firmadaki iş güvencesidir; b) mesleki güvence: işçinin belli bir firmada belli bir amacı gerçekleştirmedeki sabitlik derecesidir; c) emek piyasası güvencesi: farklı işlerde de olsa bir işçinin emek piyasasında kalma becerisidir. Esneklik özellikle istihdam ve emek piyasası güvencesi üzerinde olumsuz etkilerde bulunmuştur (Belek, 1999: 192). ABD'li ekonomist yazar Jeremy Rifkin'in ifadesiyle bu olumsuz durum daha net betimlenmektedir: "İşsizliği yapılaşlaştıran temel etken, ekonominin artık istihdam yaratmadan, tersine istihdamı azaltarak büyümeyi" hedeflemesidir (Bora ve Erdoğan, 2017: 13).

Buradan bir başka güvencesiz çalışma koşullarının olduğu, geçici ve sürekli olmayan işlerde çalışmak zorunda kalan lümpen prekaryanın sembolü, genç işsiz Rosetta'nın (1999) hikâyesine girmek yerinde olur. Dardenne Kardeşlerin Altın Palmiye ödüllü filminin ana karakteri Rosetta (Emilie Dequenne) film boyunca düzenli bir işe sahip olmak için mücadele vermektedir. 1970'li yıllardan bu yana ağır endüstriyel çöküşten zarar gören bir bölge olan Seraing'de, bir kampta içkiye bağımlı bir anneye yaşayan Rosetta, bölgede gençler için istihdam olanakları bulunmadığından dolayı bir işe girebilmek için mücadele etmek, hatta işi başkalarından "çalmak" zorundadır. Film, Rosetta'nın kızgın bir şekilde işten neden çıkarıldığını öğrenmek için mücadele verdiği bir sahneyle başlar. İşini iyi yaptığını söylese de patronu deneme süresinin dolduğunu ve işine son verildiğini Rosetta'ya söyler. Standing'e göre (2014: 35) deneme

süreleri ve stajyerlik, gençlerin prekarya içine yönlendirilmesi açısından potansiyel bir mekanizmadır. Üstelik bazı hükümetler, işsizliği gizlemek için aktif bir emek piyasası politikası olarak staj programları bile başlatmıştır. Ama Rosetta'nın işten çıkarıldığına verdiği tepki, Dardenne Kardeşlerin *Two Days One Night* filminin Sandra'sından farklıdır. Sandra'nın uyku hali Rosetta'da yoktur. Aksine patronuyla fiziki olarak mücadele eden Rosetta işini kaybetmemek için tüm bedeniyle bir mücadeleye girer. Kendini odalara kilitler, güvenlik görevlilerinden köşe bucak kaçır, adeta iş yerine sabitlenmek istercesine bütün bedeniyle dolapları sımsıkı tutar. Rosetta'nın öfkesinin nedenini Standing'e (2014: 40) dayanarak yorumlarsak eğer bu öfke anlamlı bir hayat kurmanın önünde görünen engeller ve göreceli bir yoksunluk duygusundan kaynaklanmaktadır. Prekarya, sadece hayatı boyunca içinde olduğu esnek işler ve beraberinde gelen güvensizlikler nedeniyle kendisini engellenmiş hissetmez. Bu işler, anlamlı yapılar ve sosyal ağlar içinde kurulmuş "güvene dayalı ilişkiler"den de yoksundur. Aynı zamanda prekaryanın sosyal mobilizasyon anlamında üst basamakları tırmanmasına olanak tanıyan merdivenleri de yoktur. Gorz'a göre (2011: 22) bunu çalışmanın geleceğine dair neoliberal bakış açısında aramak gerekmektedir. Çünkü bu bakış açısı geçici çalışmayı, süresizliği, rastlantıları göz ardı eder. Eğer hâlâ işsiz varsa, bu yalnızca onların "istihdam edilebilirlikleri"ndeki eksiklikten kaynaklanmaktadır. Buna çözümü yine kendileri bulmalıdır.

Sandra'nın iş yerinden arkadaşı Juliette işverenin zoruyla oylama yapıldığını gerekçe göstererek ustabaşı olan Dumont'tan gizli bir oylama yapılmasını daha ister. Ustabaşı Dumont'u tam işyerinden çıkarken yakalayan ve düşüncelerini ona anlatan kişi işini kaybetmek üzere olan Sandra değil arkadaşı Juliette'dir. Sandra, ustabaşısı Dumont karşısında hiçbir şey söyleyemez ve kendini ifade edemez. Adeta nefessiz kalan Sandra nefesini düzenlemekte bile zorlanır. Onun yerine bütün konuşmayı yapan, hatta Dumont'un sorularına cevapları veren dâhi arkadaşı Juliette'dir. Sandra da yaşadığı bu durumu "ona iyi durumda olduğumu ve çalışmaya hazır olduğumu söylemek istedim ama yapamadım" diyerek dile getirir. Sandra'nın işe geri dönmesiyle alakalı gizli bir oylama daha yapılmasını Dumont kabul eder. Sandra'nın pazartesi günü yapılacak oylamaya kadar arkadaşlarını ikna etmek için önünde iki günü vardır. Bu iki günde Sandra iş arkadaşlarına "bin avroluk ikramiye yerine beni seçin" diyerek onları ikna etmeye çalışacaktır. İşte filmin temel konusu Sandra'nın yataktan kalkıp işi için mücadele etmesi üzerine kurulmuştur.

Prekaryalaşma, doğrudan zarar verdiği, eyleme geçme kabiliyetinden yoksun bıraktığı kişiler üzerinde kaygı yaratmaktadır. "Esnek çalışmayı" gündeme getirmek için prekaryalaştırma stratejilerini sistematik olarak kullanarak; iş güvencesizliği durumundan bilinçli olarak yararlanır. Maliyetleri düşürme hedefini ise, çalışanı "işini kaybetme tehlikesi"yle sürekli yüz yüze bırakarak mümkün kılar (Bourdieu, 2017: 112). Bourdieu'nün ifadesiyle işini kaybetme tehlikesi altında olan Sandra iş yerinde istenmediğini, aldığı bir telefonla öğrendiğinde bu duruma tepkisini odasına kapanarak gösterir. Erdoğan'a göre (2017: 97) üretim süreci kendisine kapatılan işsiz, kendini evine hapsederek veya toplumsallığını asgariye indirerek bu kapatmayı devam ettirmiş olur. Aslında dışlanmanın etkilerinden korunmak için bir nevi kendini kapatmadır bu. Öğlen vakti olmasına rağmen uyku hali bütün gün devam eden Sandra'nın işten çıkarıldığını öğrenmesiyle beraber -nedenini bilmediğimiz- geçirdiği psikolojik rahatsızlığın semptomları gün yüzüne çıkmaya başlar. Ağlama krizlerini durduramayan Sandra, doktorun bırakması gerektiğini söylediği ilaçları içmeye devam ederek üzerine yapışmış olan güçsüzlüğünü ve yorgunluğunu yok etmeye çalışır. Ama Sandra'nın yataktan kalkıp işi için mücadele etmesi gerekmektedir. Bunu kocası Manu da: "Ağlamayı durdurmak için işin için mücadele etmelisin" diyerek dile getirir. Çünkü Sandra'nın hem güvenini ve gücünü geri kazanması hem de bakması gereken iki çocuğu ve ödenmesi gereken ev kredisi borçları olduğu için bu işe ve işin getirdiği maaşa ihtiyacı vardır. Bu nedenle oylamada onun aleyhine oy kullanan 14 arkadaşını ikna etmesi gerekmektedir. Arkadaşı Juliette ve kocası Manu'nun desteğiyle Sandra yataktan kalkmayı zor da olsa başarır. Fabrikada beraber çalıştığı iş arkadaşlarına tekrar işe geri dönmek istediğini söylemek için onlarla yüzleşmesi gerekecektir.

Film boyunca düzenli bir işe sahip olmak ve sıradan bir hayat kurmak için çabalayan Rosetta'nın geçici ve sürekli olmayan işlerde çalışması Sennett'in "uzun vade yok" sloganını akla getirir. Bir Amerikalının, çalışma yaşamı boyunca en az on bir defa iş değiştirmeye ve bu kırk yıllık sürede üç defa temel becerilerini yenilemeye hazır olması gerekmektedir. Gerçek hayatta riski yönlendiren şey, hareketsiz kalma korkusudur. Çünkü dinamik bir toplumda pasif kişiler kuruyup yok olacaktır (Sennett, 2008: 21-92). Öyle ki Rosetta da diğer çalışanlar gibi iş bulamazsa öleceğine inanmaktadır. Bu nedenle bütün varlığıyla bir işe sahip olmak istemektedir, ama geçici değil istikrarlı bir işe. Castel'e göre "geçici çalışanların düşü", kalıcı olma arzusudur; kalıcı bir işe kavuşma umuduna ise buna asla ulaşamama kaygısı eşlik eder. Bu nedenle prekaryalık yazgı gibidir (2017: 374). İstikrarlı ve tam günlük işler oranı ülkelerde giderek düşmeye başlamıştır. 1994 yılında Almanya'da istikrarlı tam günlük işlerin oranı sadece % 30 ile % 40 olarak öngörülmektedir. Büyük Britanya'daki oran ise bunun altındadır. İşlerin % 40'ının dönemlik ve yarım

günlük olduğu Fransa'daki yeni işlerin oranı % 70 ile % 80 arasında iken, Büyük Britanya'da yeni işlerin % 95'i geçici işlerden oluşmaktadır (Gorz, 2001: 72).

Geçici ve süreksiz işlerde çalışan genç işsiz Rosetta yoksulluk içinde dünyaya gelmiştir. Alkolik annesiyle beraber ormanlık alandaki kamp bölgesinde bir karavanda yaşayan Rosetta, Sandra'dan farklı olarak bir eve de sahip değildir. Çünkü küreselleşmeyle beraber artan yoksulluğa konut güvencesizliği de eklenmiştir. 2013 yılı itibarıyla İngiltere'de yaşayan her on iki aileden biri sosyal konut için bekleme listesinde yer almaktadır. Evsizlik geçtiğimiz iki yıl içerisinde dörtte bir oranında artarken, ev kiralarda ise, 2007 yılından bu yana yüzde otuz yedilik bir artış yaşanmıştır. Yarım milyon kadar insan, kiralalarını ödeyecek güçleri kalmadığından dolayı konut yardımlarına muhtaç hale gelmiştir (Standing, 2017: 67). Rosetta filmine şu minvalde de bir parantez açmak gerekmektedir. Filmde kısa bir süre sonra Belçika hükümeti gençlerin işsizlik sorununa yönelik olarak "Rosetta Planı" adı altında bir çözüm önerisi geliştirmiştir. Belçika'nın en yoksul bölgelerindeki kronik genç işsizliği sorununun da sembolü haline gelen Rosetta karakterinin bu derece ciddiye alınması filmin başarısını da ortaya koymaktadır. Belçika Hükümeti tarafından 24 Aralık 1999 tarihinde başlatılan "Rosetta Planı"nın temel amacı, belli bir gençlik yaş aralığı tespit edilmek suretiyle, lise ve üzeri eğitim alan gençlerin belli sayının üzerinde işçi çalıştıran işletmelerde, işçi sayısının yüzde 3 ila 6'sı gibi bir oranda istihdam edilmesi zorunluluğunu tesis etmek ve bu uygulamayı birtakım finansal düzenlemeler yolu ile teşvik ederek gençler arasındaki işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunmaktır. Plan dâhilinde ilk iş anlaşması uygulaması, Nisan 2000'de başlatılmış ve bu çerçevede 2001 yılında 50 binden fazla iş sözleşmesi imzalanmış; bu kapsamda kadınların yüzde 42'si ve nitelik düzeyi düşük gençlerin yüzde 40'ı istihdam edilmiştir. Belçika'da halen yürürlükte olan "Rosetta Planı" projesinin Türkiye'ye uyarlandığını belirtmek gerekir. Türkiye'deki genç işsizlik sorununun çözümüne katkıda bulunması için 2005 yılında "Gençler İçin Başlama Vuruşu Rosetta Planı" projesi başlatılmıştır. Bourdieu'ya göre (2017: 127) prekaryalaşma sayesinde kitlesel bir olgu ortaya çıkmıştır: *işsizler ordusu*. Bunu bir ordu olarak nitelemek doğru değildir. Çünkü işsizlik insanları yalıtmakta, atomize etmekte, bireyselleştirmekte ve hareketsizleştirmektedir.

2.2. Yakıcı ve Kronik Bir Sorun: İşsizlik

- "Şirkete verdiğim 30 yıllık hizmetin karşılığı bu mu yani? Üstelik atıldığımı söylemesi için senin gibi bir beyinsizi göndermişler. Asıl senin atılman gerek".
- "Buraya gelip bir numaralı yapımcı kovacak kadar yüzsüzsün. Sen şimdi eve gidip hayatında kazanmadığın parayı kazanacaksın benim ise bir maaşım bile olmayacak".
- "Şu an şaşkına dönmüş durumdayım. Nereden çıktı bu şimdi? Evin erkeği olarak karıma işimi kaybettiğimi nasıl açıklayacağım?".
- "Stres seviyesi bazında, işini kaybetmek aileden birini kaybetmekle eşdeğermiş. Ama aslına bakarsanız ben daha çok çalıştığım insanları ailem gibi görüyor ve kendimi ölmüş hissediyorum",
- "İşsiz geçinemem. Ev kiram ve çocuklarım var".
- "Vicdanınız nasıl el veriyor bilmem ama eminim biz acı çekerken bunu atlatmanın bir yolunu bulursunuz".

Bu yukarıdaki ifadeler *Up in the Air* (2009) filminin başlangıç sahnesinde işten çıkarılan kişilerin, onları işten çıkaran Ryan Bingham'a (George Clooney) işten çıkarılmalarına dair verdikleri ilk tepkilerdir. Ryan, işten çıkarmaları kendine iş edinmiş bir şirkette çalışmaktadır. Şirket çalışanlarının asıl mesaisi kriz dönemlerinde başlamaktadır. Öyle ki şirket patronunun bir toplantıya iştahı kabarmış bir şekilde şu şekilde giriş yapması bunu daha da görünür kılmaktadır: "Perakendeciler % 20 zararda. Otomobil endüstrisi durgun. Emlak yerlerde sürünüyor. Amerika tarihinin en kötü dönemini yaşıyor. Gün, bizim günümüz". Bu şirkette çalışan Ryan'ın görevi, patronların işten çıkardığı beyaz yakalılara işten çıkarıldığını ve bugünün onlar için işteki son günleri olduğunu nazik bir şekilde bildirmekten ibarettir. Yani tıpkı *Two Days One Night* filminde olduğu gibi, patronlar çalışanıyla yüz yüze gelmeyerek işten çıkarma işini başkasına yaptırmaktadır. *Two Days One Night*'da fabrikada çalışan diğer işçiler bu görevi yaparken, *Up in the Air* filminde Ryan gibi kişiler bu görevi üstlenmiştir. Bu filmin her iki filmde farkı işten çıkartılanların büyük holdinglerde ve iş merkezlerinde çalışan beyaz yakalılardan oluşmasıdır. Yani bu grup prekaryanın üçüncü grubunu oluşturmaktadır. Güvenli, mesleki prestiji yüksek, parlak ve gelecek vaat eden işleri olduğunu zannettikleri halde güvencesiz ve esnek istihdam çalışma koşulları sebebiyle işlerine son verilen *prekaryalardır* bunlar.

Ryan, yaptığı işin zalim bir iş olduğunu bilmesine rağmen şirketin sloganı haline gelen şu dizeleri her işten çıkarılana söylemektedir: "Dünyayı değiştiren, imparatorluk kuran adamlar da senin geçtiğin yerlerden geçti. Geçtiler çünkü bunu yapabilecek kapasitedeydiler". İşte işine son verilen insanlara zikredilen düşünce, işten

çıkarılmalarına rağmen hayallerinin peşinden gitmesi, işsiz kalmanın onlar için bir fırsat, bir yeniden doğuş anlamına geldiğidir. Konuyu teorik bir çerçeveden detaylandırarsak eğer prekaryanın hayatının bir parçası olan işsizlik, artık istihdam edilebilirlik konusunda bir eksiklik, kişisel başarısızlık veya ücret ya da işe dair aşırı beklentilerin yansıması olarak görülmektedir (Standing, 2014: 83). Bir geçinme sorunundan da öte işsizlik, kendini bu dünyada bir yere ait görmenin ve anlamlı/değerli hissetmenin imkânını yok edip, insanların kendilerini lüzumsuz görmelerinin kapısını açmaktadır. Buna çarpıcı bir örnek Max Barry'nin 2003'te yayımlanan çoksatar romanı Jennifer Government gösterilebilir. Romanın distopik dünyasında sadece iş sahibi olanların soyadı vardır; onlar çalıştıkları firmanın adını, soyad olarak alırlar çünkü işsizler soyadsızdır (Bora ve Erdoğan, 2017: 31-32).

Çalışma toplumunun sona erdiğini vurgulayan Andre Gorz'a göre (2001) her birimiz fiilen işsiz olduğumuzu, yeteneklerimizin sadece bir kısmını kullanan kişiler olduğumuzu, geçici, dönemlik ve yarım günlük işçiler olduğumuzu biliyor, hissediyor ve bunu kavırıyor. *Up in the Air* filminde işten çıkartılanların orta yaş ve üzeri çalışanlar olması nedeniyle Sennett'in ünlü deyişi "esneklik eşittir gençlik, katılık eşittir yaşlılık" akla gelmektedir. Sennett'in aktarımıyla (2008: 98-99) bir dergide yaşlı işçilerin kafa yapılarının esnek olmadığı ve bu insanların risk almaktan kaçındığı ve aynı zamanda da esnek bir iş yerinin koşullarının gerektirdiği fiziksel enerjiden yoksun oldukları savunulmuştur. Bu açıdan şirketler yenilenme süreçlerinde, yaşlı işçileri işten çıkarılacaklar listesinin başına yerleştirmektedir. Aslında yaş konusundaki bu önyargılar, eski çalışanlar için bir uyarı niteliği taşımaktadır: İnsanın deneyimi biriktikçe değeri azalmaktadır.

Up in the Air filminde değinilmesi gereken konulardan biri de Ryan ve Ryan gibilerin işine teknolojinin girmesiyle beraber yaşanan gelişmelerdir. İş çıkarma işinde genç ve hevesli bir çalışan olan Natalie Keener (Anna Kendrick) yaptıkları işin yapısı gereği iş yeri dışında harcanan zamanın çok olduğunu ve sürekli yollarda olmanın şirketi mali açıdan zarara uğrattığını gerekçe göstererek bir model geliştirir. Keener'in sunduğu modelde bilgisayarın başına oturacak Ryan gibiler işten çıkartacakları insanlara internet aracılığıyla bağlanarak işten çıkartıldıklarını söyleyeceklerdir. Böylece hem yolda geçen zaman kaybı önlenecek hem de şirketin mali anlamdaki zararının önüne geçilecektir. Natalie Keener'in varsaymadığı bir nokta vardır: Geliştirdiği model iş çıkarmayı görev edinmiş şirkette birçok çalışanın işsiz kalmasının önünü açmaktadır. Kumar'a göre (2004: 37) teknolojinin istihdam üzerindeki etkisi, 1980'lerden itibaren tartışılan sorunlardan biri olmuştur. Yapılan bir araştırmada teknolojinin yarattığı etkinin 1980'li yıllardan itibaren yüzde % 10-15 oranında bir işsizlik doğuracağı belirtilmiştir. Bu bağlamda teknolojik gelişmenin bugün en önemli çıktısı, herkes için zorunlu çalışma sürelerinin kısaltılması şeklinde değil, işsizliğin artması şeklinde olmaktadır. Bu nedenle, teknolojik gelişmeyle birlikte ortaya çıkan ekonomik büyümeye "işsiz büyüme" denilmektedir. Yani bugün, üretim araçlarındaki gelişmeyle birlikte ortaya çıkan ekonomik büyüme, istihdam hacmini genişletici değil, daraltıcı bir etki göstermektedir (Belek, 1999: 15-16).

Standing (2014), *Prekaryaya Yeni Tehlikeli Sınıf* kitabında prekaryayı on özellik üzerinden tanımlamaya girişir. Bu on maddeden biri de *yoksulluk ve güvensizlik tuzaklarıdır*. Her an ayrılacak düşük maaşlı bir işte çalışıyor olmak, haftalar süren yardım talebinde bulunma sürecinin en başa sarılması riskini taşımaktadır. Standing, hiçbir insanın bu şartlar altında böyle bir işte çalışmayacağını vurgulayarak prekaryanın bunu yapmaya zorlandığına dikkat çekmektedir. Bu haliyle güvencesizlik tuzağı, Birleşik Krallık dâhil olmak üzere tüm Kuzey Avrupa ülkelerine yayılmış vaziyettedir. Rosetta da yoksulluk ve güvensizlik tuzaklarına düşen bir *prekaryadır*. İş arayan ama bulamayan Rosetta işsizlik maaşı ve sosyal yardım talebinde bulursa da hiçbirini alamaz. Alabilmesi için bir iş yerinde bir yıl çalışması gerekmektedir. Ama Rosetta hep geçici ve sürekli olmayan işlerde çalışmak zorunda kalmıştır. Tüm hayatı boyunca aynı işte çalışmak istese de esnek istihdam koşulları ve güvencesiz çalışma ortamları buna müsaade etmez. Çünkü geçici olarak çalışmak prekaryanın temel unsurudur. Standing'ın de dediği gibi (2014: 88) işsizlerin birden fazla işyeri vardır: istihdam değişim, yardım büroları, iş arama eğitim büroları. Buralarda yaptıkları işler de bellidir: formlar dolduruyorlar, sıraya giriyorlar, istihdam değişim bürolarına gidip geliyorlar, iş peşinde koşuyorlar ve iş eğitimlerine gidiyorlar. Öyle ki, işsizlik tam zamanlı bir işe dönüşmüştür. Çünkü çok fazla esneklik içerir, bu nedenle işsizler her zaman göreve hazır olmak zorundadır.

Sonuç olarak işsizlik, insanın bütün dünyayla, içinde yaşadığı zamanla ve mekânla ilişkisini kötüleştirerek, en önemlisi de insanın umutlarını, geleceğe olan inancını ve beklentilerini aşındırıp, köreltmektedir. Kolektif mücadele için insanın geleceğine ilişkin bir umudunun ve inancının olması gerektiği göz önüne alındığında, neoliberalizmin tam da bunu hedef aldığını ve sistematik bir dayanışmayı ve kolektifliği yıkma programı oluşturduğunu (Erdoğan, 2017: 113) anlamak zor değildir.

2.3. Dayanışma Yerine Rekabet: Karakter Aşınması

Neoliberal sistemde ideolojik mesaj: “İşin önemi yok, yeter ki ay sonunda maaş ödensin”den “maaşın ne kadar olduğunun önemi yok, yeter ki işimiz olsun”a dönüşmüştür. Artık bir işe sahip olmak ya da sahip olunan işi elde tutmak için her türlü tavize, küçük düşmeye, boyun eğmeye, rekabete ve ihanete hazır olmak gerekmektedir. Zira “işini kaybeden, her şeyi kaybeder.” Bu söylem işin merkeziliğini abartan ve işi bir mal olarak adeta kıt bir meta, sahip olduğumuz ya da olmadığımız bir şey olarak sunmaktadır. Sonuç olarak güvencesiz ve esnek çalışma koşullarında iş, bir metaya; istihdam ise bir ayrıcalığa dönüşmüştür (Gorz, 2001: 82). Gorz’un ifadeleri tam da *Two Days One Night*’in Sandra’sını ve *Rosetta*’yı hatırlatır. *Two Days One Night* filmi bir oylama sonucunda Sandra’nın işten çıkarıldığını öğrenmesiyle başlar. 16 arkadaşından 14’ü Sandra’nın iş yerine dönmemesi yönünde oy vererek bin avroluk ikramiyeyi tercih etmişlerdir. Sandra bir yandan işten çıkarılmasına üzüldürken bir yandan da beraber çalıştığı yüz yüze baktığı arkadaşları tarafından işten çıkarılmayı kaldıramamıştır. Psikolojik rahatsızlığının izleri daha Sandra’nın ruhunda yer alırken, bir de arkadaşları tarafından “istenmeyen” ve sen olmasan da işler yürüyor diyerek “ihtiyaç olmadığı” vurgulanan Sandra mücadeleye yenik başlar.

Berber çalıştığı on altı arkadaşının iletişim adreslerini öğrenerek işe başlayan Sandra, arkadaşlarıyla bir bir iletişime geçer. İş yerinde birlikte çalıştığı kimi arkadaşları Sandra ile yüzleşmek dahi istemez. Çünkü Sandra’nın yüzüne ikramiyeyi tercih edeceklerini söylemek onlar için zordur. Aslında bu onların da suçu değildir. “Sandra mı ikramiye mi” ikilemini yaratan şirket, buradaki asıl suçludur. Sandra ile beraber iş yerinde çalışan diğer insanların da hayatına girerek hayat mücadelelerine tanık oluruz. Bütün ailelerin ortak noktası, hafta sonu dahi ek iş yaparak geçimlerini sağlamak zorunda olmalarıdır. Ödenmesi gereken borçlar, bakmaları gereken çocuklar ve yapılması gereken bir sürü iş vardır. Sonuç olarak güvencesiz ve esnek istihdam koşullarının yarattığı dünyada yaşam mücadelesi veren bireyler görürüz. Burada işçilerin boş zamanlarında yani hafta sonu dahi geçinmek için ek iş yapmaları, zaman olgusuna değinmek gerektiğini hatırlatır. Sennett’e (2008) göre zaman toplumun en altındakilerin serbestçe yararlanabileceği yegâne kaynaktır. Prekaryayı on madde üzerinden tanımlayan Standing’in (2017: 32-33) prekaryayı diğer sınıflardan ayıran özelliklerinden biri de *zaman üzerindeki kontrolün yitimidir*. Bu özellik prekaryayı proletaryadan ayıran temel özelliktir. Prekarya zamanın daraltılması üzerinden sömürülerek ezilmektedir. Prekaryadan gecesinde, gündüzünde her an emek ve çalışma için hazır olması beklenir. Yeniden üretim için yapılan işler üzerinden büyüyen baskıya, yarın yeni bir gün olacakmış gibi hissetmenin getirdiği baskı eşlik eder. Binlerce kez tekrarlanan yeni alanlarda eğitime ve arınma döngüsü, parasal durumlar üzerine kafa yormak, borçlarla cebelleşmek ve geçim sıkıntısı ile baş edebilmenin yollarını aramak gerekmektedir. “Mola” almak ise imkânları kaçırma ve kimin gerisinde kalınacağı bilinmese de geriye düşme riskini beraberinde getirmektedir. Prekarya için geçerli olan norm, emeğin yüksek oranda işe dönüştürülmesidir.

Sandra, 16 işçinin ikramiyelerinin önündeki önemli bir engeldir. Bunu Sandra’nın işe geri dönmek için kapı kapı gezmesindeki şiddete tanık olduğumuzda anlarız. Sandra’nın işe geri dönmeye yönünde oy verecek bir çalışanla, ikramiyeyi tercih eden diğer bir çalışan arasında fiziksel mücadele yaşanır. Yani dayanışmanın yerini rekabet almıştır. Swain’e göre (2013: 50- 54) yabancılaşma sadece işçiler ve onların emeği arasındaki ilişkiyi içermez. Toplumdaki herkes arasındaki ilişkiyi şekillendirir ve çarpıklaştırır. Bu durum işçi sınıfını da etkiler. Çalışan insanlara kendilerini iş arkadaşlarıyla mücadele eden bireyler olarak görmeleri teşvik edilir. Bu aynı zamanda insanların sistemle mücadele etme olasılığını azaltır. Çünkü insanlar birbirlerinden ayrılıp birbirlerine yabancı olduklarında, bir probleme karşı kolektif bir çözüm bulma olasılıkları da azalacaktır. Örneğin iş arkadaşlarıyla birlikte koşulları iyileştirmeye çalışmak için birlikte hareket etmek yerine, ücret artışı ya da ikramiye alabilecekleri umuduyla boyun eğerek çok çalışmak ya da bir arkadaşını işten çıkarma pahasına da olsa oylamaya katılmak zorunda hissederler.

Sennett’in de vurguladığı gibi (2008: 145- 154) modern kapitalizmin sonuçlarından biri de, insanlarda bir cemaat özlemi yaratmış olmasıdır. Esnekliğin belirsizlikleri, köklü bir güven ve bağlılık duygusunu zedelemektedir. Örneğin karakterimizi ilgilendiren, “Bana kim ihtiyaç duyuyor?” sorusu, modern kapitalizmde yoğun saldırı altındadır. Sistem karşılıklı ihtiyacı ortadan kaldırarak insanlara güvensizlik aşılacaktır. Bunu da kurumları yeniden tasarlayıp, bütün çalışanları her an vazgeçebilecek bir duruma getirerek yapmaktadır. Bu uygulamalar, insanın önemli ve başkalarına yararlı olduğu duygusunu vahşi bir biçimde baltalamaktadır.

Sistemin insanlara güvensizlik ve kayıtsızlık aşılacağını Rosetta karakteri üzerinden de okumak mümkündür. Rosetta, annesinin evde yaptığı elbiseleri sattığı bir gün eline geçen parayla bir waffle dükkanının önünde durur. Burada bir yandan waffleını yerken, bir yandan da bir çalışana ihtiyaçları olup olmadığını sorar. Waffle dükkanında tezgâhtarlık yapan Riquet (Fabrizio Rongione) Rosetta’nın iş aradığını anlar ve bir gün bir çalışanın işten çıkartıldığını söyleyerek Rosetta’ya iş bulur. Üç gün o işyerinde çalışan Rosetta, tekrar kendini işsiz bulur. Çünkü patronu (Olivier Gourmet) onun yerine oğlunu çalışmaya

almıştır. Rosetta, tıpkı filmin başlangıcında olduğu gibi bu işyerinden de çıkmak istemez. Un çuvallarına bütün bedeniyle sarılarak iş yerini terk etmek istemeyen Rosetta “*senin gibi normal bir hayatım ve işim olsun istiyorum*” diyerek patronuyla mücadeleye girer. Ama bütün mücadelesine rağmen Rosetta’nın işi yine geçici olmuştur. Rosetta, Riquet ile olan arkadaşlığına devam eder. Yine bir gün Rosetta’nın yaşadığı yere gelen Riquet’e onun gölden oltasını almasına yardımcı olurken kendini çamurlu gölde bulur. Çıkmakta zorlanan ve Rosetta’dan yardım isteyen Riquet’in çılgınlıklarına duyarsız kalan Rosetta adeta Riquet’in ölmesini isteyip, onun göldeki çırpınısını sinsî bir gülümsemeye seyreder. Rosetta’nın o an aklında geçenleri okumak zor değildir. Riquet’in yok olması Rosetta’nın bir işe sahip olmasıyla eşdeğerdir. Çünkü Riquet yok olursa Rosetta onun işine sahip olabileceğini düşünmektedir. Ama bir süre sonra Rosetta’nın vicdanı insafa gelir ve Riquet’yi kurtarır.

Riquet’in çalıştığı waffle dükkânına gelip burada onunla konuşan Rosetta’ya Riquet’in bir iş teklifi vardır. Riquet evde waffle yapıp iş yerinde bunları satarak maaşının dışında para kazanmanın bir yolunu bulmuştur. Ve bu işi Rosetta’ya vermek ister. Rosetta bu waffle’ları pişirip satarak bunların parasıyla geçinebilir. Riquet ile aynı işi bölüşmenin iş olmadığını söyleyerek işi kabul etmez. Riquet ise bir işin olmamasından daha iyidir diyerek onu ikna etmeye çalışır. “*Hayır ben gerçek bir iş istiyorum*” diyen Rosetta bu gerçek işi Riquet’yi patronuna şikayet ederek elde eder. Rosetta’ya iş bulan Riquet bu kez işsiz kalmıştır. Riquet’in önlüğünü takan ve tezgâhın başına geçen kişi Rosetta olmuştur. Normal bir hayat hayalini, düzenli bir işe sahip olmaktan gören Rosetta, bunu bir başka çalışanın ayağını kaydırarak, yani onun işini çalarak elde etmiştir.

Two Days One Night filminin sonunda pazartesi günü gelmiş ve oylama yapılmıştır. Sandra personelin yarısını ikramiye almamaya ikna ettiği halde çoğunluk sağlanmadığından dolayı işini kaybetmiştir. Arkadaşlarıyla vedalaşan Sandra’yı patronu Dumont çağırır. Dumont, çalışanlar arasındaki olumsuzluğu ortadan kaldırmak için onlara ikramiye vermeyi Sandra’yı da işe geri almayı kabul eder. Bu, Sandra için mutlu bir haberdir. Ama Dumont’un aklındaki düşünceler farklıdır. Sandra’ya onu hemen işe geri alamayacağını söyler. Çünkü hastalık izni süresince işin 17 yerine 16 kişiyle yapılabildiğini gördüklerinden dolayı, çalışanlar arasından birinin sözleşmesini yenilemeyerek onun işe böylece geri dönebileceğini söyler. Çalışan arkadaşlarından birinin kontratını yenilememenin işten çıkarılmakla aynı şey olduğunu dile getiren Sandra, bir başkasının kendisi yerine işten çıkarılmasına razı gelmeyeceğini söyleyerek, patronunun yanından onurlu ve de güçlü bir şekilde ayrılır. Filmin başındaki güçsüz ve yorgun Sandra gitmiş, yerine kendine güvenen ve bir iş bulmak için mücadeleye girişen Sandra gelmiştir. Esnek ve güvencesiz çalışma koşullarında rekabete girmeyerek dayanışmayı seçen Sandra, kendini feda ederek arkadaşlarına ders vermiştir. Her şeyin ailesi ve kendi için zor olacağını bilmesine rağmen de bunu yaparak önemli bir yükü sırtlamıştır.

Rosetta’da ise tam tersi bir durum yaşanır. Filmin başında güçlü, mücadelecî olan Rosetta, bir işe sahip olmak için her şeyi yapabilecek ve her şeyi göze alabilecek bir karakterdir. Ama bir başkasının işini çalarak normal bir hayata sahip olamayacağını anlayınca vicdanı bu noktada baskın gelir. Patronunu arayarak işi bıraktığını söyler. Filmin sonunda Rosetta, geçici ve süresiz çalışma koşullarından yorulmuş ve pes etmiştir. Yere düşen Rosetta’yı oradan kaldıran kişinin işini çaldığı Riquet olması oldukça anlamlıdır. Sandra gibi Riquet de Rosetta’nın ona yaptığını yapmayarak dayanışmayı seçmiştir.

2.4. Prekarizasyon: Kırılganlaşmanın Diğer Adı

Prekaryalaşma, maruz kalan kişiyi derinden etkilemektedir. Geleceği bulanıklaştırarak rasyonel bir gelecek beklentisinin önüne geçerek, bugünün koşullarına, özellikle de kitlesel bir biçimde başkaldırmak için gereken şeyi, yani geleceğe dair duyulan en temel inanç ve umudu ortadan kaldırmaktadır (Bourdieu, 2017: 109). Prekaryanın yaygınlaşması zihinsel, duygusal ve davranışsal değişikliklerin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Standing’e göre (2014) prekarya, tehlikeli bir sınıftır; çünkü esneklik ve güvencesizliği, ekonomik sistemin köşe taşı yapmış bir toplumda kaçınılmaz olarak stres, öfke, dışlanmışlık, kaygı, yabancılaşma, şiddet ve hatta intihar gibi olumsuz unsurlar ortaya çıkmaktadır. Bourdieu (2017: 110), prekaryalaşmanın doğrudan dokunduğu insanlar üzerinde etkisi olduğu gibi diğer herkes üzerindeki etkisini de hesaba katmak gerektiğine vurgu yapmaktadır. Çünkü prekaryalaşma kendisini asla unutturmaz, her an herkesin zihnindedir. Artık her bir çalışana, herkesin yerinin doldurulabileceği ve bir işte çalışmanın bir tür ayrıcalık olduğu duygusu aşılacaktır. Bu da moral bozukluğuna ve hareketsizliğe zemin oluşturmaktadır.

İşsiz Duygu Dünyası başlıklı makalesinde Aksu Bora (2017: 117-138) işsizliğin yalnızca geçinme güclüğü, borçlanma ve yaşam standardının düşmesi anlamına gelmediğini, aynı zamanda insanların duygu dünyalarını ve kendilik algılarını etkileyip dönüştürdüğüne dikkat çekmektedir. Ücretli çalışmanın

ekonomik ve sosyal hakların bir bileşeni olarak tanımlandığı dünyada topluma katılmanın temel mekanizması, çalışmaktır. Bu nedenle işsizlik, çalışmanın toplumsal aidiyetin kurucu parçası olduğu durumlarda, ağır bir travma sebebidir. Kişilerin özsaygılarının örselenmesine, aidiyet duygularının zayıflamasına neden olmaktadır. Sıkıntı ya da depresyonla anlatılan duygu durumu, genellikle kişilerin kendilerine yönelmiş bir öfke ile harmanlanmış biçimde yaşanmaktadır. Orta sınıftan kadın ve erkekler, kendilerine ilişkin her türlü olumsuzluğun sorumlusu olarak kendilerini görürler. İşsizliğin ve işsiz kalma korkusunun zihinsel sağlığı sarstığına dair birçok kanıt vardır. Bu bakımdan eksik istihdam ve işsizlik sorunları, basitçe bir gelirden yoksun olmaktan daha fazlasını ifade etmektedir (Budd, 2016: 359). Buna örnek teşkil etmesi açısından dünyanın en büyük fason üreticisi konumundaki Foxconn fabrikası verilebilir. Bu fabrikadaki çalışma düzenlemeleri, düşük ücretler ve çalışma yoğunluğu sebebiyle 2009 ve 2010 yıllarında bir dizi intihar ve intihar girişimi yaşanmıştır (Standing, 2014: 55).

Geçirdiği psikolojik rahatsızlık sonucu zaten ilaç almaya bağımlı olan Sandra işten çıkartıldığını öğrendiğinde eşinin ve arkadaşının desteğiyle mücadeleye girişse de bir iki görüşme sonunda kendini iyi hissetmenin yolunu ilaçlarda aramaya devam eder. Arkadaşlarının kendisiyle konuşmak dahi istememesi karşısında gücünü ve yaşama umudunu kaybeden Sandra, pazartesi günü yapılacak oylamada işten çıkarılacağına dair inancı kuvvetli gelir ve bir kutu ilacı çocuklarının ve eşinin olmadığı gündüz vakti içerek yatağına uzanır. İş arkadaşları tarafından ihtiyaç fazlası olarak görülen ve ikramiyelerinin önündeki engel olan Sandra, bu durumu ancak kendisini yok ederek çözeceğini düşünmektedir. Eve gelen kocasının Sandra'nın arkadaşlarından çoğunun yarınki oylamada işe dönmesi yönünde oy vereceğini bildirmesiyle Sandra bir kutu ilaç içtiğini söyler. Hastanede midesi yıkanan Sandra arkadaşlarının kendine olumlu geri dönüş yaptığını öğrenince hayata tutunmaya karar verir. Burada dikkat çekilmesi gereken noktalardan biri de Sandra film boyunca ilk kez aç olduğunu hisseder. Film boyunca yemek sahnelerine şahit oluruz. Kocası acıkır, çocuklar acıkır. Aile sofrası kurulur ama Sandra'yı hep ilaç ve su içerken görürüz. Bunun dışında Sandra hiçbir şey yemez. Taaki işine geri dönme umudu yeşerdiğinde, Sandra aç olduğunu fark eder. İşini kaybetme noktasına gelmek aç olmayla özdeşleştirilmiştir. Çünkü hayatta kalmak için bir işe sahip olmak insanın en temel ihtiyaçlarını giderebilmesi için zaruridir.

Up in the Air filminde ise işsiz kalmanın çalışanlar üzerinde bıraktığı etkiyi Natalie Keener'ın bir çalışanı işten çıkarttığı sahnede gözlemlemek mümkündür:

Barnes: Kovulmak için buradayım.

Natalie: Aslında burada geleceğinizi konuşmak için bulunuyoruz.

Barnes: Allayıp pullamanıza gerek yok. Bana yol verdiler. Ne öneriyorlar?

Natalie: İçinde, tam istediğiniz gibi bir ilişik kesme paketi var.

Barnes: Şartları bir göreyim.

Natalie: Aslında oldukça iyiler. Üç ay maaş, altı ay sağlık sigortası ve şirketimiz CTC aracılığıyla bir yıllık yerleşme hizmeti.

Barnes: Yerleşme hizmeti. Bu çok cömertçe..... Planlarım konusunda kendimden oldukça eminim. Evimin yakınında çok güzel bir köprü var. Gidip oradan atlayacağım.

Natalie duydukları karşısında şok olmuştur. Acaba gerçekten işine son verilen Barnes köprüden atlayacak mıdır? Bu işte deneyimli olan Ryan'a durumu sorduğunda, Ryan bütün işten çıkarılanların birbirine benzer tepkileri verdiğini dile getirir. Ryan'a göre öfkelenmeleri ve intihar edeceklerini söylemeleri normaldir, çünkü insanları en kırılgan anlarında alıp onları başıboş bir şekilde sürüklenmeye bırakmaktadırlar. Ama bir süre sonra kötü haber gelir. Barnes gerçekten dediğini yapmış ve işten çıkarıldıktan sonra köprüye gidip intihar etmiştir.

Rosetta ise geçici ve süreklili olmayan işlerde çalışarak bir hayat kurma mücadelesi gösterirken, bu yaşadıkları onun sağlığını, en önemlisi de ruhunu olumsuz anlamda etkilemektedir. Soğuk bir kış ayında ormanlık alandaki bir kamp alanında kötü yaşam şartları içinde alkolik annesiyle birlikte yaşamaya çalışan Rosetta'yı iş arama çabalarının dışında karnındaki geçmeyen ağrıyla görürüz. Bu ağrıyı ilaçla dahi dindiremeyen Rosetta'nın tek çözümü karnına götürdüğü saç kurutma makinesinin verdiği sıcaklıktır. Film boyunca iş bulmak için fiziki mücadelelerine tanık olduğumuz Rosetta, neoliberal ideolojinin yarattığı esnek emek piyasasındaki şartlara ve rekabetçi piyasa koşullarına daha fazla dayanamaz. Yoksulluk, işsizlik ve evsizlik tüm bunlar Rosetta'yı güçsüz düşürmeye yetmiştir. Zaten yoksulluk içine doğan Rosetta, bütün mücadelesini düzenli bir işe ve normal bir hayata sahip olmak için gösterse de bir başkasının işini çalmak ona ağır gelmiş ve bu ağırlığı filmin sonunda kendini yere bırakarak göstermiştir. Ağlayan ve yerden kalkmak istemeyen Rosetta iş bulma mücadelesine son vermiştir.

SONUÇ

Kendine özgü güvencesizliklere sahip olan prekarya sınıfı, işçi sınıfını temsil eden Sandra, genç işsiz kitlesinin sembolü haline gelen *Rosetta* ve *Up in the Air* filminde güvenli ve prestijli işleri olmasına rağmen bir anda kendilerini işsiz durumda bulan beyaz yakalılar üzerinden analiz edilmiştir. Neoliberal ideolojiyle beraber hayatımızı giren küreselleşme, sınıflar arasındaki eşitsizlikleri iyece belirginleştirmiştir. Kimi sınıflar bolluk ve zenginlik içinde yaşarken kimi sınıflarda yoksulluk ve güvensizlik içinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu sınıflardan biri de küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan prekaryadır. Esnek çalışma koşulları ve küresel piyasa ekonomisinde başarılı olabilmek için rekabetçi hale gelmek, sınıflar arasındaki eşitsizliklerin büyümesine, işsizliğin, yoksulluğun ve evsizliğin artmasına neden olmuştur. Güvencesiz ve esnek çalışma koşullarında çalışarak her an işten çıkarılma korkusuyla yaşamak, geçici ve sürekli olmayan işlerde çalışmak zorunda kalarak bir mesleki kimliğe sahip olamamak, vasıflı ve güvenli bir işe sahipken, belirsiz ve güvensiz yaşam koşullarının içinde kendini bulmak, işte tüm bunlar prekaryayı oluşturan insanların ortak özelliğidir.

Çalışma dünyasının bütününde ağırlığını hissettiren prekaryalaşma, çalışanları sürekli olarak işten çıkarılma korkusuyla yüz yüze getirmektedir. Filmlerde analiz birimi olarak seçilen sahneler ve diyaloglarda bu durum somutlaşmaktadır. Bir işe sahipken arkadaşlarının yaptığı bir oylama sonucu işini kaybeden Sandra'nın çalışma ortamında istihdam garantisinin ve hiçbir özlük hakkının bulunmadığı görülmektedir. *Up in the Air* filminde iş yerlerine yıllarca emek veren ve bütün deneyimlerine rağmen hiç beklemedikleri bir anda kendilerini işsiz bulan orta yaşlı beyaz yakalı çalışanlar özelinde de hiçbir işte istihdam garantisinin ve uzun vadeli bir gelecek anlayışının olmadığı anlaşılmaktadır. İstihdam yaratmadan, tersine istihdamı azaltarak büyüyen bir sistem içinde geçici işlerde çalışmak zorunda olan ve kalıcı bir işe sahip olmak arzusuyla düzenli bir iş kovalayan Rosetta, mücadelenin yeterli olmadığını anlayarak bir başka çalışanın işini çalmanın gerekli olduğunu anlamıştır. Kapitalist sistem işbirliğini yok ederek sınıflar içinde rekabet ve ayrışmayı destekleyerek sistemin devamını sağlamaktadır. Bunu da insanları iş arkadaşlarını mücadele edilmesi gereken rakipler olarak göstererek yapmaktadır. Dayanışma ruhunu yok eden sistem içinde çalışanlar, birbirleriyle rekabet ederek, bir gün kendilerinin de kaybedebilecekleri işleri için mücadeleye girişmektedirler.

Hayatta var olabilmek için çalışmanın gerekli olduğu bu dünyada işten yoksun kalma zihinsel ve duygusal anlamda bireyleri etkilemektedir. Prekarize olan çalışma alanlarında işini kaybetmemek ya da iş bulmak için mücadele etmek durumunda kalan çalışanlar, her şeyin pamuk ipliğine bağlı olduğu bir dünyada yaşadıklarının bilincinde olarak gelecek kaygısı yaşamaktadırlar. En iyi yol ise, güvencesiz ve esnek çalışma koşullarının olmadığı bir dünyaya adım atabilmektir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*. Sinan Okan Çavuş (çev.), İstanbul: Can Yayınları.
- Belek, İ. (1999). *Postkapitalist Paradigmalar*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Bora, A. (2017). İşsiz Duvygu Dünyası. *Boşuna Mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*. Tanıl Bora, Aksu Bora, Necmi Erdoğan, İlknur Üstün (haz.), İstanbul: İletişim Yayınları, 117-139.
- Bora, T. ve Erdoğan N. (2017). Cüppenin, Kılıcın ve Kalemin Mahcup Yoksulları, Yeni Kapitalizm, Yeni İşsizlik ve Beyaz Yakalılar. *Boşuna Mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*. Tanıl Bora, Aksu Bora, Necmi Erdoğan, İlknur Üstün (haz.), İstanbul: İletişim Yayınları, 13-44.
- Bourdieu, P. (2017). *Karşı Ateşler*. Sertaç Canbolat (çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Budd, J.W. (2016). *Çalışma Düşüncesi*. Fuat Man (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Castel, R. (2017). *Ücretli Çalışmanın Tarihçesi*. Işık Ergüden (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dardenne, Jean-Pierre ve Luc (Yönetmen). (1999). *Rosetta*. (Film).
- Dardenne, Jean-Pierre ve Luc (Yönetmen). (2014). *Two Days One Night* (İki Gün Bir Gece). (Film).
- Erdoğan, N. (2017). Sancılı Dil, Hadım Edilen Kendilik ve Aşınan Karakter, Beyaz Yakalı İşsizliğine Dair Notlar. *Boşuna Mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*. Tanıl Bora, Aksu Bora, Necmi Erdoğan, İlknur Üstün (haz.), İstanbul: İletişim Yayınları, 75-115.
- Gorz, A. (2001). *Yaşadığımız Sefalet*. Işık Ergüden (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gorz, A. (2011). *Maddesiz*. Işık Ergüden (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnsel, Ahmet (2017). Ücretli Emegin Uzun Serüveni (Önsöz). *Ücretli Çalışmanın Tarihçesi*. Robert Castel. İstanbul: İletişim Yayınları, 13-18.
- Kumar, K. (2004). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. Mehmet Küçük (çev.), Ankara: Dost Yayınları.
- Rauning, G. (2013). *Bin Makine*. Münevver Çelik (çev.), İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Reitman, Jason (Yönetmen). (2009). *Up in the Air* (Aklı Havada). (Film).
- Sennett, R. (2008). *Karakter Aşınması*. Barış Yıldırım (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Standing, G. (2014). *Prekarya Tehlikeli Sınıf*. Ergin Bulut (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Standing, G. (2017). *Prekarya Bildirgesi*. Sercan Çınar ve Senem Demiralp (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Swain, D. (2013). *Marx'ın Teorisine Bir Giriş Yabancılaşma*. Hande T. Urbarlı (çev.), İstanbul: Durakistanbul Yayınları.
- Uzunoglu, Sarphan (2018). Preker Zamanlarda Gazeteci Emegi: Bir Mesleği Emek Bakımından Tartışmak. *Varlık*, 1324,14-17.